

Status Report 2016–2017. Report prepared by the AEWG European Goose Management Platform Data Centre. Msc.

- Neubauer G., Meissner W., Chylarecki P., Chodkiewicz T., Sikora A., Pietrasz K., Cenian Z., Betleja J., Gaszewski K., Kajtoch Ł., Lenkiewicz W., Ławicki Ł., Rohde Z., Rubacha S., Smyk B., Wieloch M., Wylegała P., Zielińska M., Zieliński P. 2015. Monitoring Ptaków Polski w latach 2013–2015. Biul. Monitoringu Przyr. 13: 1–92.
- Nillson L. 2013. Censuses of autumn staging and wintering goose populations in Sweden 1997/1998–2011/2012. *Ornis Svecica* 23: 3–45.
- Polakowski M., Broniszewska M., Jankowiak Ł., Ławicki Ł., Siuchno M. 2013. Liczebność i dynamika wiosennego przelotu gęsi w Kotlinie Biebrzańskiej. *Ornis Pol.* 52: 169–180.
- Sikora A., Kajzer Z. 2017. Występowanie gęsi krótkodziobej *Anser brachyrhynchus* na Pomorzu. Ptaki Pomorza (w druku).
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.
- Wuczyński A., Smyk B., Kołodziejczyk P., Lenkiewicz W., Orłowski G., Pola A. 2012. Long-term changes in numbers of geese stopping over and wintering in south-western Poland. *Cent. Eur. J. Biol.* 7(3): 495–506.
- Wylegała P., Krąkowski B. 2010. Liczebność i rozmieszczenie gęsi w czasie migracji i zimowania w Wielkopolsce w latach 2000–2009. *Ornis Pol.* 51: 107–116.

Przemysław Wylegała, Bartosz Krąkowski

Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody SALAMANDRA
ul. Stolarska 7/3, 60–788 Poznań
przemo@salamandra.org.pl

Błażej Nowak

ul. Wiśniowa, 64–020 Czempin
blazej.nowak11@gmail.com

Występowanie bielaczka *Mergellus albellus* w Wielkopolsce w latach 1997–2017

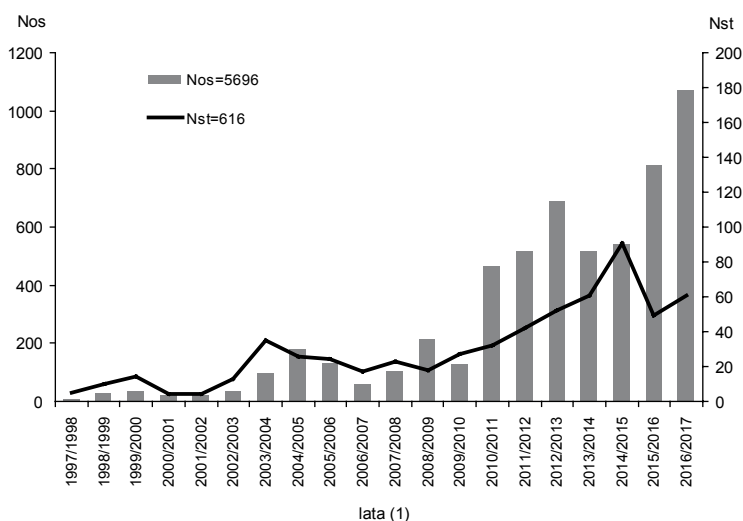
Bartosz Krąkowski, Sławomir Mielczarek, Dariusz Kujawa

Bielaczek *Mergellus albellus* jest gatunkiem o bardzo szerokim areale występowania. Tereny lęgowe rozciągają się od Skandynawii przez Syberię aż do wschodnich krańców Azji. Gatunek ten zimuje głównie w środkowej i południowej Europie, na Bliskim Wschodzie, w Chinach i Japonii (BirdLife International 2017). Światowa populacja liczy ok. 130 000 osobników i według aktualnych danych wykazuje trend spadkowy (Wetlands International 2015). Europejska populacja szacowana jest na 9 200–17 500 par i wykazuje wzrost liczebności w dłuższej perspektywie czasowej – po roku 1988 (BirdLife International 2017), ale od roku 2003 zanotowano znaczny spadek liczebności (Nagy et al. 2014). W Polsce bielaczek jest nielicznym, a lokalnie średniolicznym gatunkiem przelotnym i zimującym (Tomiałojć & Stawarczyk 2003). Największe koncentracje tego gatunku występują w strefie wybrzeża, zwłaszcza w estuarium Odry, które jest najważniejszym krajowym zimowiskiem tego gatunku (Neubauer et al. 2015, Chodkiewicz et al. 2016). Duże zgrupowania obserwowane są także na Zalewie Wiślanym i w Zatoce Gdańskiej. Na głównym zimowisku w ujściu Odry zauważalny jest trend spadkowy

tego gatunku (Marchowski et al. 2017), który związany jest z ociepleniem się klimatu i przesunięciem zimowisk na północ i wschód (Pavon–Jordan et al. 2015). Na śródlądziu gatunek ten przelatuje i zimuje w znacznie mniejszej liczbie, a stada przekraczające 100 os. spotykane są bardzo rzadko (Tomiałojć & Stawarczyk 2003).

Celem niniejszej pracy jest podsumowanie wiedzy o występowaniu bielaczka w Wielkopolsce w latach 1997–2017 (do maja 2017). Informacje o stwierdzeniach tego gatunku w regionie do roku 1996 przedstawiono w monografii faunistycznej Wielkopolski (Bednorz et al. 2000). Większość obserwacji wykorzystanych w niniejszej publikacji pochodzi z Wielkopolskiej Kartoteki Ornitologicznej, kartoteki ornitologicznej Leszczyńskiej Grupy OTOP (za zgodą administratora) (otop-leszno.eko.org.pl), a także niepublikowanych danych autorów i obserwacji udostępnionych przez wielkopolskich ornitologów. Wykorzystano również dane zebrane na potrzeby regionalnej akcji liczenia zimujących ptaków wodnych realizowanej w latach 2004–2010, a następnie kontynuowanej w ramach programu Monitoring Zimujących Ptaków Wodnych, będącego częścią Programu Monitoringu Ptaków (Neubauer et al. 2015). Wykorzystano także materiał zebrany w ramach regionalnej akcji liczenia ptaków wodnych w listopadzie roku 2007, podczas której skontrolowano 168 zbiorników wodnych (Zakład Biologii i Ekologii Ptaków UAM, dane niepubl.). Analizując materiał przyjęto następujący podział na okresy fenologiczne – wiosna (II²–V), lato (VI–VIII), jesień (IX–XII²), zima (XII³–II¹). Za sezon migracji i zimowania przyjęto okres X–V.

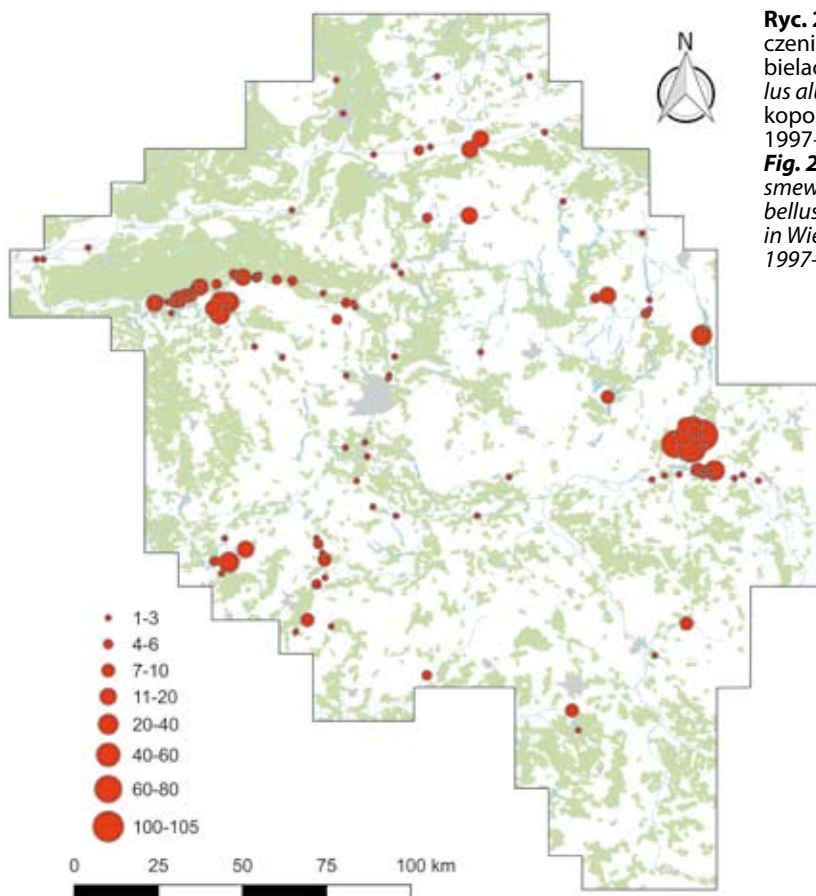
W latach 1997–2017 gatunek odnotowano 616 razy (5696 os., w tym dla 4485 os. oznaczono płeć). Średnia liczba stwierdzeń w sezonie dla badanego okresu wynosi 30 (zakres od 4 do 91), a średnia liczebność to 285 os. (zakres 7–1071 os.) W sezonach 1997/1998–2006/2007 liczba stwierdzeń wyniosła średnio 16 (63 os.). Natomiast w sezonach 2007/2008–2016/2017 była prawie trzykrotnie wyższa i wyniosła 46 (507 os.). W sezonie 2016/2017 odnotowano największą liczbę osobników – 1071 (61 stwierdzeń) (ryc. 1). Trudno jednoznacznie stwierdzić z czego wynikał wzrost liczby stwierdzeń w ostatnich latach. Prawdopodobnie był to efekt zarówno faktycznego wzrostu liczebności gatunku jak i zwiększenia aktywności obserwatorów.

Ryc. 1. Rozkład stwierdzeń (Nst) i liczba osobników (Nos) bielaczka *Mergellus albellus* w Wielkopolsce w latach 1997–2017
Fig. 1. The distribution of the observations (Nst) and the number of the individuals (Nos) of the smew *Mergellus albellus* in Wielkopolska in 1997–2017

Omawiany gatunek najczęściej był spotykany w grupach 1–3 os., co stanowiło 54,7% stwierdzeń i 9,4 % os. (tab. 1). Najwięcej ptaków stwierdzono w stadach o wielkości 11–40 os. (47,4%). Na podgrzewanych jeziorach pod Koninem trzykrotnie stwierdzono stada przekraczające 100 os.: 19.03.2011 – ok. 110 os. na stawach Gosławice, 12.02.2013 – 103 os. i 2.01.2016 – 105 os. na Jez. Licheńskim (S. Mielczarek).

Rozmieszczenie bielaczka w Wielkopolsce było bardzo nierównomierne. Najwięcej obserwacji i największe zgrupowania stwierdzono w rejonie ciepłych jezior konińskich, zwłaszcza na Jez. Pątnowskim i Jez. Licheńskim. Gatunek notowano tam 130 razy w łącznej liczbie 3225 os., co stanowi 21% stwierdzeń i aż 56% os. odnotowanych w regionie. W okolicach Konina dokonano również wszystkich w regionie obserwacji stad przekraczających 50 os. Wyraźne skupienia stwierdzeń pochodzą także z Warty na odcinku biegnącym skrajem Puszczy Noteckiej oraz z pobliskich jezior – Jez. Chrzypskiego i Jez. Wielkiego oraz jezior położonych w Przemęckim Parku Krajobrazowym, zb. Wonieść oraz stawów w dolinie Noteci (ryc. 2). Na południu regionu, gdzie liczba zbiorników wodnych jest niewielka, bielaczek występuje bardzo nielicznie, a regularnie obserwowany był wyłącznie na Stawach Przygodzickich. Szacowana liczebność populacji zimującej w regionie w styczniu waha się w przedziale 84–328 os. (średnio 210 os.), z czego około połowa przebywa w rejonie podgrzewanych jezior konińskich.

Ryc. 2. Rozmieszczenie stwierdzeń bielaczka *Mergellus albellus* w Wielkopolsce w latach 1997–2017

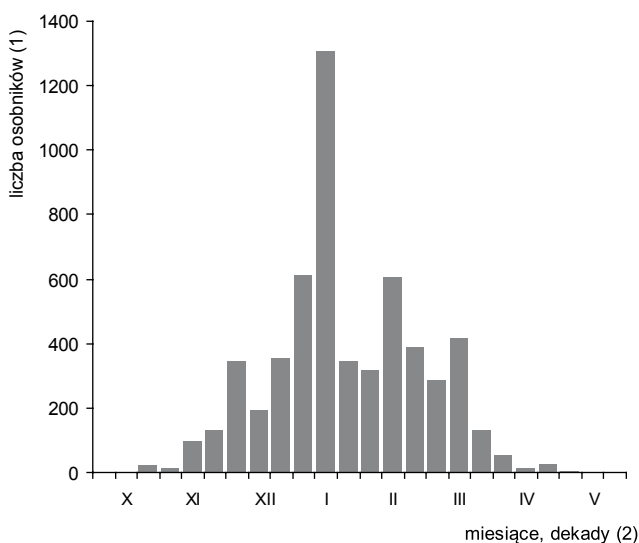
Fig. 2. Location of the smew *Mergellus albellus* observations in Wielkopolska in 1997–2017

Tabela 1. Wielkość zgrupowań bielaczka *Mergellus albellus* w Wielkopolsce w latach 1997–2017
Table 1. Size of the smew *Mergellus albellus* clusters in Wielkopolska 1997–2017. (1) – the flock size, (2) – number of the observations, (3) – % of the observations, (4) – number of the individuals, (5) – % of the individuals

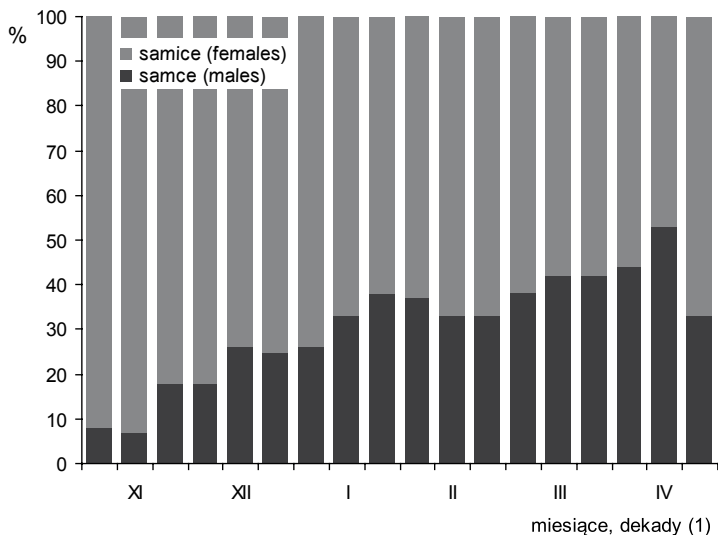
Wielkość skupienia (1)	Liczba stwierdzeń (2)	% stwierdzeń (3)	Liczba osobników (4)	% osobników (5)
1–3	337	54,7	537	9,4
4–6	71	11,5	350	6,1
7–10	51	8,3	431	7,6
11–20	77	12,5	1124	19,7
21–40	55	8,9	1575	27,7
41–60	11	1,8	511	9,0
61–80	6	1,0	421	7,4
81–100	5	0,8	429	7,5
>100	3	0,49	318	5,6
Razem	616	100,0	5696	100,0

Bielaczek najczęściej obserwowany był na jeziorach, gdzie odnotowano go 316 razy (3964 os.), co stanowi 51% stwierdzeń. Rzadziej występował na stawach rybnych, gdzie odnotowano 18% stwierdzeń (108 stwierdzeń, 789 os.). Z rzek pochodzi 16% stwierdzeń (101 obserwacji, 347 os.), przy czym najczęściej notowany był na Warcie, rzadziej na Noteci, a tylko sporadycznie na Wełnie i kanałach Obry. Ze zbiorników zaporowych pochodzi 11% obserwacji (66 stwierdzeń, 126 os.), a 4% z innych zbiorników wodnych (śródlądny staw, żwirownia, zbiornik wstępnego schładzania elektrowni, zbiornik nieczynnej odkrywki kopalni) (25 obserwacji, 470 os.).

Jesienią najwcześniej stwierdzany w drugiej połowie października i w pierwszej połowie listopada. Najwcześniej zanotowany 9.09.1997 – 4 os. na Stawach Przygodzickich (R. Kaczmarek). Jest to jednocześnie najwcześniejsze stwierdzenie ze śródlądzia (Tomiałojć & Stawarczyk 2003). Migracja tego gatunku, zarówno jesienią jak i wiosną, przebiegała bez wyraźnych kulminacji i najprawdopodobniej miała charakter przylotu i odlotu z zimowisk położonych w regionie (ryc. 3). W okresie jesiennym stwierdzono łącznie 822 os. (14%), zimą 2940 os. (52%),

Ryc. 3. Rozkład liczby osobników bielaczka *Mergellus albellus* obserwowanych w Wielkopolsce w sezonach 1997/1998–2016/2017
Fig. 3. The distribution of the number of the smew *Mergellus albellus* individuals in Wielkopolska in 1997/1998 and 2016/2017 periods

Ryc. 4. Proporcje płci bielaczka *Mergellus albellus* w Wielkopolsce w sezonach 1997/1998–2016/2017
Fig. 4. The smew *Mergellus albellus* sex ratio in Wielkopolska in 1997/1998 and 2016/2017 periods

wiosną 1934 os. (34%) i 1 os. latem. Szczyt pojawów w drugiej dekadzie stycznia jest pozorny i wynikał z wykonywania w tym czasie kontroli w ramach liczeń ptaków zimujących. Pod koniec marca i w kwietniu liczebność ptaków szybko spadała, a ostatecznie osobniki widywane były jeszcze do początku maja – 2.05.2011 – 1 samiec i 1 samica na śródlęsnym stawie koło Krępska (W. Plata) i 5.05.2016 – 1 samica na stawach w Grzybnie (S. Niziński, D. Kujawa). W okresie letnim gatunek zanotowano tylko w okresie 27.07–4.08.2014 – 1 samica na stawach Występ (B. Rudzionek). Rozkład liczby stwierdzeń i osobników w cyklu rocznym jest zbliżony do wzorca obserwowanego w Wielkopolsce w latach 1980. i 1990. (Bednorz et al. 2000).

W przypadku 535 stwierdzeń (4485 os.) określono płeć ptaków. Ptaki w ubarwieniu samców stanowiły zazwyczaj mniejszość w obserwowanych zgrupowaniach, a ich średni udział dla wszystkich badanych sezonów wyniósł 32%. W poszczególnych sezonach udział ten wahał się znacznie, od 18% w sezonie 2005/2006 do 44% w sezonie 1999/2000. Udział samców systematycznie rósł w trakcie przebiegu sezonu; w listopadzie wynosił zaledwie 7–8%, a w marcu i kwietniu osiągał już 40–50% (ryc. 4). Wzrost liczebności ptaków w ubarwieniu samców w początkowym okresie (listopad–grudzień) z pewnością w dużej mierze wynikał z przepierzania się samców z szaty spoczynkowej do godowej (Baker 1993). Z kolei ogólna przewaga ptaków w ubarwieniu samic wynikała z udziału ptaków młodocianych ubarwionych podobnie jak dorosłe samice.

Wielkopolska, podobnie jak inne regiony kraju położone na śródlądziu, nie stanowi ważnego zimowiska bielaczka w Polsce. W czasie sezonów 2013–2016 jego liczebność podczas liczeń wykonywanych w ramach Monitoringu Zimujących Ptaków Wodnych (MZPW) i Monitoringu Zimujących Ptaków Wód Przejściowych (MZPWP), obejmującego najważniejsze krajowe zimowiska tego gatunku, odnotowano średnio około 4 tys. bielaczków – z czego ponad połowę notowano na Zalewie Szczecińskim i Zatoce Puckiej. W Wielkopolsce zimuje więc przeciętnie nie więcej niż 3–8% populacji krajowej. Należy jednak uznać, że kompleks podgrzewanych jezior konińskich jest ważnym miejscem koncentracji tego gatunku na śródlądziu (Neubauer et al. 2015, Chodkiewicz et al. 2016).

Dziękujemy osobom, których obserwacje bielaczka wykorzystano w niniejszej publikacji. Są to: †M. Antczak, M. Adamska, R. Adamski, W. Bagiński, A. Batycki, G. Bela, W. Błażniak, K. Błaszczkowski, C. Brodziak, D. Cierplikowski, W. L. Chmieliński, G. Dąbrowski, J. Dereziński, N. Dudziak, K. Drab,

A. Dylik, K. Furmańczyk, D. Hybsz, E. Jakubas, M. Janowski, E. Jasińska, R. Kaczmarek, S. Kaczmarek, S. Kaczorowski, T. Kaleta, Adam Kasprzak, Antoni Kasprzak, K. Karaśkiewicz, S. Karpicki, E. Karpierz, W. Kawiński, R. Kempa, S. Kiona, T. Kniola, M. Koitka, J. Król, R. Kubacki, R. Kurowski, A. Kuźnia, S. Kuźniak, A. Lange, D. Leligdowicz, J. Lewandowski, †M. Lewandowski, G. Lorek, A. Loręcki, A. Łakomy, S. Maćkowiak, Ł. Maliczak, J. Maliczak, M. Matysiak, W. Michalak, S. Niziński, B. Nowak, I. Odrzykoski, S. Odrzykoski, W. Okupniczak, D. Ostrowski, A. Ożarowska–Nowicka, W. Pająk, M. Pakuła, H. Pietrykowska, T. Pietrzak, K. Pińkowska, R. Pinkowski, W. Plata, M. Prange, M. Przysański, M. Radziszewski, W. Rakowski, J. Ratajczak, B. Rudzinek, M. Skawiński, A. Stachnik, L. Stankiewicz, J. Stępniewski, M. Szajda, S. Szamocki, P. Szymański, M. Tobółka, W. Trawiński, M. Twardowski, K. Tylman, Ł. Ulbrych, A. Winiecki, J. Winiecki, S. Wojtczak, M. Wiśniewski, P. Wylegała, J. Wyrwał i P. Zawadzki.

Summary: The smew *Mergellus albellus* in Wielkopolska in 1997–2017. In 1997–2017 the smew was noted 616 times (5696 individuals, including 4485 individuals with marked gender). The species was most often noticed in the groups of 1–3 individuals and that accounted for 54.71% of the observations and 9.4% of the individuals. Only three times around Konin warm lakes the flock of more than 100 individuals was noticed. In the region the species appears in the middle of October and the beginning of November and then stays until April and sporadically the beginning of May. In terms of the habitat it prefers lakes, which provided 51% of the observations, fish ponds (18%) and rivers (16%). The percentage of the males in the flocks, depending on season, is between 18 to 44% and it changes during the season. In October, only the females and young individuals are present. First observations of the males starts in the middle of November, when their share is 5–8% and grows systematically to reach 40–50% in April.

Literatura

- Baker K. 1993. Identification Guide to European Non-Passerines: BTO Guide 24, British Trust for Ornithology, Thetford.
- Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- BirdLife International 2015. European Red List of Birds. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- BirdLife International 2017. Species factsheet: *Mergellus albellus*. Downloaded from <http://datazone.birdlife.org/species/factsheet/smew-mergellus-albellus>. [dostęp: 22.11.2017].
- Chodkiewicz T., Meissner W., Chylarecki P., Neubauer G., Sikora A., Pietrasz K., Cenian Z., Betleja J., Kajtoch Ł., Lenkiewicz W., Ławicki Ł., Rohde Z., Rubacha S., Smyk B., Wieloch M., Wylegała P., Zielińska M., Zieliński P. 2016. Monitoring Ptaków Polski w latach 2015–2016. Biul. Monitoringu Przyr. 15: 1–86.
- Marchowski D., Jankowiak Ł., Wysocki D., Ławicki Ł., Girjatowicz J. 2017. Ducks change wintering patterns due to changing climate in the important wintering waters of the Odra River Estuary. PeerJ 5:e3604 <https://doi.org/10.7717/peerj.3604>
- Nagy S., Flink S., Langendoen T. 2014. Waterbird trends 1988–2012. Results of trend analyses of data from the International Waterbird Census in the African–Eurasian Flyway. Wetlands International. Ede, the Netherlands.
- Neubauer G., Meissner W., Chylarecki P., Chodkiewicz T., Sikora A., Pietrasz K., Cenian Z., Betleja J., Gaszewski K., Kajtoch Ł., Lenkiewicz W., Ławicki Ł., Rohde Z., Rubacha S., Smyk B., Wieloch M., Wylegała P., Zielińska M., Zieliński P. 2015. Monitoring Ptaków Polski w latach 2013–2015. Biul. Monitoringu Przyr. 13: 1–92.
- Pavón–Jordan D., Fox A.D., Clausen P., Dagys M., Deceuninck B., Devos K., Hearn R.D., Holt C.A., Hornman M., Keller V., Langendoen T., Ławicki Ł., Lorentsen S.H., Luiguj L., Meissner W., Musil P., Nilsson L., Paquet J.Y., Stipniec A., Stroud D.A., Wahl J., Zenatello M., Lehikoinen A. 2015. Climate–driven changes in winter abundance of a migratory waterbird in relation to EU protected areas. Diversity Distrib. 21: 571–582.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.

Bartosz Krąkowski

Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody SALAMANDRA
ul. Stolarska 7/3, 60-788 Poznań
przemo@salamandra.org.pl

Sławomir Mielczarek

ul. Dworcowa 11/17, 62-510 Konin
slawomirm65@gmail.com

Dariusz Kujawa

Lubowo Drugie 9, 64-510 Wronki
kujawad@wp.pl

Nowe dane o ekspansji dzięcioła zielonosiwego *Picus canus* w Wielkopolsce

Przemysław Żurawlew, Ziemowit Kosiński, Marcin Kempa

Dzięcioł zielonosiwy *Picus canus* zasiedla obszar od zachodniej Francji, poprzez Bałkany, Europę Środkową i środkową Fennoskandię, aż po Ural (Hagemeijer & Blair 1997). W Polsce gniazduje na dwóch obszarach – pierwszy obejmuje Śląsk, Małopolskę i krainę Gór Świętokrzyskich, a drugi Podlasie, Suwalszczyznę, Warmię i Mazury (Sikora & Kosiński 2015). Gatunek związany jest z lasami liściastymi i mieszanymi, takimi jak buczyny, łęgi, olsy i lasy bukowo-jodłowe, a w borach występuje w płatach drzewostanów liściastych (Stajszczyk & Sikora 2007). Dane z Monitoringu Pospolitych Ptaków Lęgowych wskazują na umiarkowany wzrost liczebności dzięcioła zielonosiwego w Polsce, a jego populacja dla lat 2008–2012 szacowana była na 3 000–5 000 par (Chodkiewicz et al. 2015).

W ostatnich kilku dekadach na obszarze Wielkopolski odnotowano wzrost częstości stwierdzeń i liczby stanowisk, sugerując przesuwanie się zasięgu gatunku w kierunku północnym (Bednorz et al. 2000, Kempa & Kosiński 2003). Celem niniejszej notatki jest uzupełnienie wiedzy o występowaniu dzięcioła zielonosiwego w Wielkopolsce o dane pochodzące z lat 2003–2017 oraz próba scharakteryzowania aktualnego kierunku zmian liczebności i zasięgu gatunku w regionie.

W niniejszym doniesieniu podsumowano wszystkie dostępne dane o występowaniu dzięcioła zielonosiwego w regionie: materiały publikowane, dane zgromadzone w Wielkopolskiej Kartotece Ornitologicznej, kartotece Leszczyńskiej Grupy OTOP i bazie ornitho.pl (OTOP), informacje otrzymane od wielkopolskich obserwatorów ptaków i dane własne. Za ptaki lęgowe uznano obserwacje ptaków z okresu III–VI w siedlisku dogodnym do gniazdowania (Sikora 2009). Za gniazdowanie możliwe przyjęto jednokrotne stwierdzenia obserwowanych lub wołających ptaków, za gniazdowanie prawdopodobne obserwacje pary ptaków, oznaki zaniepokojenia lub kilka obserwacji w rewirze, a za gniazdowanie pewne zajętą dziuplę lub dziuplę z pisklętami.

Do końca lat 1980. dzięcioł zielonosiwy notowany był na obszarze Wielkopolski bardzo rzadko. Poza obserwacjami ptaków w okresie nielęgowym, warte uwagi są stwierdzenia